

**Tadeusz Witczak, Samuel Fiszman,
Janusz Odrowąż-Pieniążek,
Zdzisław Skwarczyński, Julian
Lewański**

**Sprawozdania z podróży naukowych
za granicę**

Biuletyn Polonistyczny 8/22-23, 163-171

1965

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

IV. SPRAWOZDANIA Z PODRÓŻY NAUKOWYCH ZA GRANICĘ

1. Sprawozdanie z kwerendy naukowej w ZSRR

W okresie od 17 września do 16 października 1964 r. przebywałem jako stypendysta Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego w ZSRR celem przeprowadzenia kwerendy biblioteczno-archiwalnej w zbiorach Leningradu i Kijowa.

Przygotowany zawnazu program kwerendy uwzględniał rękopiśmienne i drukowane materiały z dziejów piśmiennictwa staropolskiego. Główną jej podstawą był sporządzony w toku wieloletniej pracy nad "Bibliografią literatury polskiej" ("Nowym Korbutem") spis dzieł dotąd nie zbadanych, niekiedy dawno zaginionych i daremnie wypatrywanych jeszcze w XIX wieku, a szczególnie ważnych, które według wstępnego rozeznania prawdopodobnie lub przypuszczalnie mogły się zachować na terenie ZSRR. Rejestr owych unikalnych pozycji liczył 60 tytułów, a odszukanie ich było naczelnym zadaniem podróży. Nawet tylko częściowe osiągnięcie tego celu wniosłoby istotny wkład w aktualny stan wiedzy o wielu dziedzinach piśmiennictwa dawnych stuleci i twórczości wybitnych jego przedstawicieli. Ponadto zamierzałem opracować wszelkie inne materiały napotkane podczas kwerendy, a wartościowe dla badań literatury i kultury polskiej do połowy XVIII wieku.

Kwerenda objęła: w Leningradzie - Państwową Bibliotekę Publiczną im. Sałtykowa-Szczedrina oraz Bibliotekę Akademii Nauk ZSRR; w Kijowie - Biblioteki: Ukraińskiej Akademii Nauk i Uniwersytetu im. T.G.Szewczenki; Centralne Państwowe Historyczne Archiwum USRR; księgozbiory Instytutu Historycznego i Instytutu Literatury im. T.G.Szewczenki - wszędzie szczególnie oddziały rękopisów i starodruków tudzież wszelkie katalogi i inwentarze.

Mimo niemałego nakładu starań, nie zdołano - z jednym wyjątkiem - odnaleźć w sprawdzonych miejscach pozycji objętych w/w rejestrem, ustalono jednak dalsze obiecujące kierunki poszukiwań cennych poloników, zwłaszcza na obszarze Ukrainiejskiej SRR. Natomiast w toku kwerendy skontrolowano i w razie potrzeby rozpisano - w formie kopii, wyciągów i notat - 68 manuskryptów i 16 starodruków. Zdobyty materiał, w postaci głównie zwięzłych informacji bibliograficznych o dziełach i utworach, traktatach teoretycznoliterackich, korespondencji, pamiętnikach i dokumentach, ma nierówny walor i charakter przeważnie przyczynkarski. Należą tu: liczne listy - Radziwiłłów i do Radziwiłłów, Sapiehów, M.Szyszkowskiego, J.Zamoyskiego, a nawet pisma królewskie w oryginałach (Zygmunta Augusta i Jana Kazimierza), J.Heweliusza, K.Dorohostajskiego, F.Menińskiego; kopie dzieł i utworów: J.Długosza, J.Kochanowskiego, D.Naborowskiego, K.Opalińskiego, W. Pęskiego, S. Przypkowskiego, Jakuba Sobieskiego starszego, S.Szymonowica, K. Twardowskiego, S.Twardowskiego; przyczynki do biografii: J.Grotkowskiego, Z.Morsztyna, S.Przypkowskiego; ślady znajomości dzieł Grzegorza Pawła z Brzezin i Piotra Kochanowskiego. Z innych znalezisk warto wymienić dane materiałowe do komentarza m.in. "Pamiętników" J. Chr. Paska, dalsze przekazy literatury politycznej okresu rokoszu Zebrzydowskiego, wreszcie cenne, choć drobne odkrycia leksykograficzne i paremiograficzne. Do okresów postaropolskich odnoszą się napotkane mimochodem dość liczne rękopisy z tekstami pisarzy doby Oświecenia (F. Bohomolca, A.Naruszewicza, K.Węgierskiego) i romantyzmu (A. Fredry, Z.Krasińskiego, A.Mickiewicza, F.Wężyka). Przywieziona zdobycz, choć na ogół skromna, po stosownym opracowaniu przyniesie kilka publikacji w czasopismach specjalistycznych.

Miesiąc pobytu okazał się wobec szerokiego programu podróży czasem zbyt szczupłym: odliczając dni zużyte na przejazdy (Warszawa-Moskwa-Leningrad-Kijów-Moskwa-Warszawa) i załatwianie formalności - samej pracy poświęcono tylko 3 tygodnie. Potrzeby historii literatury staropolskiej nakazują ponownie podobnych kwerend w przyszłości, zaś obfitość poloników w zbiorach radzieckich przy dopiero częściowym ich o-

pracowaniu katalogowo-bibliotecznym i bibliograficznym wymaga bardziej sprężystej i regularnej wymiany informacji naukowej między specjalistami polskimi i radzieckimi. Palącą sprawą wydaje się zaopatrzenie księgozbiorów ZSRR w nasze wydawnictwa historycznoliterackie i bibliograficzne oraz publikacje z dziejów drukarstwa polskiego tak dawniejsze, jak i najnowsze, których brak jest tam uderzający.

dr Tadeusz Witozak
Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

2. Sprawozdanie z podróży naukowej do Paryża (wrzesień - listopad 1964 r.)

Dzięki przydzieleniu mi przez Wydział I PAN stypendium szóstej Sekcji École Pratique des Études miałem możliwość w ciągu dwóch miesięcy po raz pierwszy podjąć prace poszukiwawcze w Paryżu. Głównym ich celem, najogólniej rzecz biorąc, było zebranie uzupełniających materiałów do życia i twórczości Mickiewicza.

Poszukiwania materiałów koncentrowały się w Bibliotece Polskiej i w Muzeum Mickiewicza - w Bibliotheque Nationale, w Archives Nationales oraz w Bibliotece Institut d'Études Slaves.

W Bibliotece Polskiej w Muzeum Mickiewicza przejrzałe zostały pozostające w rękopisie listy do Mickiewicza oraz listy i wspomnienia o Mickiewiczu, gdzie odnalazły się nieznane dotychczas interesujące opinie rosyjskie o Mickiewiczu, jak np. W. Żukowskiego, P. Wiaziemskiego i innych oraz sądy Mickiewicza o Rosji i Rosjanach.

W Bibliotheque Nationale w publikacjach czasopiśmiennych, epistolarnych i wspomnieniach starałem się sprawdzić materiał znany z dawnych prac oraz zebrać materiał nowy do kwestii roli wykładów Mickiewicza w Collège de France dla rozbudzenia we Francji zainteresowania dla kultury krajów słowiańskich. Doniosła waga wykładów Mickiewicza w historii słowianoznawstwa wciąż jeszcze nie jest należycie doceniana i dokładniej-

sze zebranie ich pogłosów we Francji i innych krajach niewątpliwie pozwoli skorygować sądy panujące o nich zwłaszcza w niektórych pracach zagranicznych. W dziale rękopisów Bibliothèque Nationale mogłem z braku czasu jedynie ogólnikowo zorientować się w znajdujących się tam polonicach oraz rossicach a szczegółowo przejrzeć tylko kilka rękopisów, jak np. rękopis "Uwiesielitielnyje polskieje żarty" - zawierający, jak sądzę, uzupełniający materiał do polsko-rosyjskich stosunków literackich XVII i XVIII wieku, - rękopiśmienny zbiór przysłów polskich itd.

W Archives Nationales udało mi się dotrzeć do kilku tek zawierających materiały już to całkowicie nieznane, już to znane tylko częściowo, a dotyczące okresu pobytu Mickiewicza w Paryżu w latach 1840-1855. W tece Ministerstwa Oświecenia Publicznego lat 1840-1841 odnalazł się nieznan list Mickiewicza do Ministra A. Villemaina oraz dokumenty odnoszące się do pracy poety nad zestawieniem katalogu rękopisów słowiańskich w Bibliotece Królewskiej. W tece Collège de France odzyskane zostały dokumenty dotyczące organizacji Katedry Literatury Słowiańskiej i jej późniejszych dziejów. W tece akt urzędowych, przeważnie policyjnych, Mickiewicza odnalazły się oryginalne dokumenty dotyczące trwających wiele lat starań poety o naturalizację oraz nieznan list Mickiewicza do księcia prezydenta Ludwika Napoleona. W tece Biblioteki Arsenалу odnalazły się autografy poety pod listami płac i korespondencja związana z wyjazdem Mickiewicza do Konstantynopola oraz ze śmiercią i pogrzebem poety. Korespondencja urzędowa dotycząca wyjazdu Mickiewicza do Konstantynopola zachowała się w tece zatytułowanej "Misja do Turcji". Ponadto list-poświadczenie Lelewela odnalazł się w tece Szkoły Polskiej w Paryżu, zawierającej dość kompletny i interesujący materiał do dziejów tej szkoły.

W Bibliotece Institut d'Études Slaves zapoznałem się z ostatnimi pracami Instytutu oraz niektórymi innymi publikacjami slawistycznymi brakującymi w bibliotekach polskich. Ponadto dzięki nawiązanym kontaktom z pracownikami naukowymi Sorbony miałem możliwość zorientować się w organizacji studiów rusycystycznych oraz badań nad literaturą rosyjską we Francji.

Zbyt krótki okres przydzielonego mi pobytu w Paryżu nie pozwolił ani na rozszerzenie poszukiwań w Archives Nationales, ani na podjęcie prac w innych archiwach i bibliotekach oraz w zbiorach prywatnych. Odnalezione dokumenty i rękopisy zdają się świadczyć, iż mimo dawnych i niedawnych poszukiwań materiałów mickiewiczowskich we Francji planowe przejrzanie archiwów powinno dostarczyć wiele materiałów dotychczas nieznanych.

prof. Samuel Fiszman
Zakład Słowianoznawstwa PAN

3. Sprawozdanie z podróży naukowej do Francji

Korzystając z subwencji przyznanej mi przez Comité Universitaire Français de Cooperation Culturelle avec la Pologne, później zaś z dwumiesięcznego stypendium Rządu Francuskiego, od dn. 11 lutego 1964, przebywałem we Francji. Zająłem się tam przede wszystkim przygotowaniem do zmikrofilmowania korespondencji skierowanej do Mickiewicza, złożonej w Bibliotece Polskiej w Paryżu. Ponieważ pewna część materiału, porównana przeze mnie swego czasu z autografami, mikrofilmowania nie wymagała, całość korespondencji (1200 listów) pod tym kątem posegregowałem wykonując jednocześnie szereg technicznych czynności ułatwiających późniejsze korzystanie z mikrofilmów, które wracając przywiozłem do Polski.

Sądziłem początkowo, że wydawnictwo "Listy Legionistów Adama Mickiewicza" (Ossolineum, 1963), zawierająca 83 listy z tego zespołu, częściowo wyręczyło mnie w pracy przygotowania ich do druku. Po porównaniu jednak kilku listów tam ogłoszonych z autografami okazało się, że z punktu widzenia obowiązujących dziś przepisów edytorskich edycja ta jest niemal bezwartościowa. Już pierwszy list Mickiewicza tu ogłoszony (H. Bońkowskiego; Paryż 13.IV.1848) ss. 8-10, zawiera ok. 30 błędów, fałszywych odczytań, zwykłych nonsensów itp. Porównałem teksty większej ilości listów z myślą o napisaniu obszerniejszej recenzji tej publikacji.

Pracując jednocześnie nad tematem mej pracy doktorskiej "Korespondenci Mickiewicza" przejrzałem szereg innych zespołów rękopiśmiennych zarówno z Biblioteki Polskiej, jak i Muzeum Mickiewicza. Z Biblioteki Polskiej: listy Ignacego Domeyki do Władysława Laskowicza (kat. 457) przyniosły nieco nowego materiału oświetlającego pewne zagadnienia poruszone w korespondencji Domeyko-Mickiewicz. Materiał podobny dały mi papiery Stefana Witwickiego (kat. 537). W papierach J.E. Zaleskiego (kat. 543) odnalazłem notatki dotyczące Mickiewicza, zaś w skrupulatnie prowadzonych książeczkach rachunkowych (temat do osobnego artykułu) np. daty odwiedzin Mickiewicza, sumy pożyczane m.in. Cyprianowi Norwidowi itp. Zespoły rękopisów Muzeum Mickiewicza z działu "Dokumenty i papiery rozmaite dotyczące życia i śmierci Adama Mickiewicza" pozwoliły mi uzupełnić o kilkanaście pozycji zespół listów domickiewiczowskich. Materiały z zespołu Muz.Mic. 778 dały ciekawy przekrój opinii o Mickiewiczu zawartych w listach korespondentów poety, wymierzających je między sobą. Część z nich wykorzystana była przez Wł. Mickiewicza w "Żywocie A.M.", wiele tu jednak znajduje się rzeczy nieznanych. Zamówiłem mikrofilmy najciekawszych pozycji.

Przeprowadziłem jednocześnie dwie kwerendy - obie z negatywnym rezultatem. Wśród listów skierowanych do Mickiewicza znajduje się list P.Fauchera, notariusza paryskiego, z dn. 27.VII.1847 r. (kat.526). Prowadził on sprawy spadkowe Wołowskich. Usiłowałem sprawdzić, czy w papierach kancelarii Fauchera nie ma przypadkiem listów Mickiewicza. Archivé de la Seine, po sprawdzeniu u siebie, skierowało mnie do obecnego właściciela tej kancelarii, Mr.Letulle. Po zbadaniu Mr. Letulle odpowiedział mi, że dochowały się tylko akta, na których nazwisko Mickiewicza nie figuruje, listy zaś z tej epoki zostały już zniszczone.

Mieszkający w Paryżu emigrant rosyjski A.Połonski zasygnalizował Bibliotece Polskiej, że posiada nieznaną list Mickiewicza do niewiadomego adresata. Obejrzałem u niego autograf: okazało się, że jest to list do Wiktora Jundziłła z Lozanny, 29.VIII.1839. Wyd.Jubileuszowe nr 494. Tekst autografu różni się jednak w kilku miejscach od wersji drukowanej, po-

chodzącej z odpisu, gdyż, jak pokazują tablice w "Uwagach o tekstach", miejsce przechowywania autografu wydawcom nie było znane.

Jednocześnie przygotowałem do druku zespół listów S. Garczyńskiego do Klaudyny Potockiej (Muz.Mic., kat.1015), warte ogłoszenia ze względu na dramatyczny, osobisty ich ton.

Kontynuowałem również w miarę możliwości pracę nad korespondencją syberyjską Adolfa Januszkiewicza w związku z propozycją Uniwersytetu w Alma-Ata przygotowania wspólnej publikacji poświęconej Januszkiewiczowi. Przy porównaniu tekstu drukowanego "Dziennika z podróży do stepów kirgiskich" z rękopisem okazało się, że opuszczono dość obszerne i b.ciekawe fragmenty dotyczące kazachskiej obyczajowości, jak się zdaje ze względu na pruderię dziewiętnastowiecznego czytelnika, warte dziś ogłoszenia choćby z uwagi na ich autora.

Przy końcu mego pobytu we Francji udałem się do Montreozoru dla zapoznania się z niedawno tam odnalezionym archiwum Ksawerego Branickiego. Jak się okazało, składa się onowiększej swej części z papierów rodzinnych Branickich, Potockich itp. Prócz listów skierowanych do Ks. Branickiego znajduje się tam obszerna korespondencja skierowana do brata jego, Konstantego, jak również do ludzi z Branickimi związanych: Marcelo Tąszewskiego, Wiktora Okryńskiego, K. Błociszewskiego i innych. Wśród listów skierowanych do Ks. Branickiego natrafiłem na b.ciekawy list R. W. Berwińskiego z Konstantynopola, 10.II.1875, oświetlający zarówno ostatnie lata życia poety, jak i ówczesne stadium sprawy formacji polskich w Turcji i sprawy Sadyka Paszy. Tego właśnie zagadnienia dotyczy sporyplik listów samego Sadyka z lat 1866-1871 skierowanych do M. Tąszewskiego. Listy Agatona Gillera do Tąszewskiego (1866) dotyczą spraw wydawniczych, list Konstantego Gaszyńskiego z 12.VIII.1858 r. do W. Okryńskiego podaje kilka szczegółów o Z. Krasieńskim, list C. Norwida do K. Błociszewskiego z Paryża, 27.X.1867 zawiera czterowiersz "Improwizacja - powracając z Ekspozycji 1867 - Paryżu".

Poza tym przejrzałem dotychczas nieuporządkowane zbiory biblioteczne, spisałem również polonica (obrazy, kolekcje itp.) z myślą o napisaniu artykułu informacyjnego o tych zbiorach.

Janusz Odrowąż-Pieniążek
Instytut Badań Literackich

4. Sprawozdanie z podróży naukowej do Paryża

Celem pobytu w Paryżu w okresie od 1.X.1963 do 23.IV.1964 było zebranie materiałów drukowanych i archiwalnych do dziejów czasopiśmiennictwa i satyry pierwszej ćwierci XIX w. i Wielkiej Emigracji oraz zaznajomienie źródłowe z czasopiśmiennictwem francuskim i kulturą Oświecenia.

Materiałów dostarczyły przede wszystkim Biblioteka Polska, Bibliothèque Nationale w Paryżu, archiwum prefektury w Strasburgu oraz paryskie muzea i zbiory specjalne.

Zebrane materiały opracowuję najpierw w szeregu przyczynków m.in. poświęconych Niemcewiczowi, Goreckiemu i Grzymale, uzupełniając zarazem wszczęte uprzednio prace nad czasopiśmiennictwem literackim i satyrycznym wspomnianego wyżej okresu.

prof. Zdzisław Skwarczyński
Uniwersytet Łódzki

5. Sprawozdanie z podróży naukowej do Włoch (13.IX - 15.XI.1964 r.)

W dniach 13.IX.-15.XI.1964 r. odbyłem podróż naukowo-badawczą odwiedzając ośrodki naukowe i biblioteki w Wenecji, Rzymie, Florencji, Pizie, biblioteki w Gubbio i Bassano, a w drodze powrotnej w Wiedniu, Bratysławie, Budapeszcie i Pradze. Koszt wyjazdu pokryłem z honorariów za prelekcje wygłoszone we Włoszech.

Ograniczenie czasu zdecydowało o charakterze przedsięwziętych czynności na terenie dotychczas nieznanym. Celem pobytu było nawiązanie kontaktów z instytucjami naukowymi i środowiskami badawczymi oraz wrywkowe kwerendy biblioteczne związane z wybranymi tematami. Na drugim kursie historii teatru europejskiego w Istituto della Federazione Internazionale per la Ricerca Teatrale wygłosiłem prelekcję "Le théâtre médiéval en Pologne", oraz na XXIII Festiwalu Teatrów Dramatycznych: "La Resurrection du Notre Seigneur et les mystères polonais".

Oprócz ogólnej lektury w dziedzinie literatury barokowej zająłem się sprawami relacji kulturowych między Polską i Wenecjanami w XVIII wieku (Zeno Apostolo, Goldoni, Gozzi, komedia improwizowana), przeprowadzając lekturę źródeł, opracowań i próbując poszukiwać archiwalnych, kontynuowanych następnie w Rzymie, Wiedniu i Pradze; część wyników będzie opublikowana w "Pamiętniku Teatralnym", 1965, z.1. Przeprowadziłem wstępne czynności w sprawie opracowania i edycji w Fondazione Giorgio Cini materiałów do dziejów komediantów weneckich w Dreźnie, Polsce i Rosji.

Z poszukiwań bibliotecznych przywoziłem dane poszerzające dotychczasowe informacje o teatrze Władysława IV (z Archiwum Watykańskiego), mikrofilmy 18 druków i rękopisów teatralnych polskich, z Podolinieckiej biblioteki pijarskiej w Wenecji i Budapeszcie wydobyłem 3 nieznane rękopisy komedii "Pamphilus" z XV wieku, w Wiedniu 2 inkunabularne edycje, w Gubbio i Bassano trafiłem na druki i szytchy związane z Polską, w Budapeszcie zająłem się archiwum kolegium w Podolińcu. W Bratysławie wyekscepowalem literaria rękopiśmienne tegoż kolegium.

Archiwa w Wenecji, Florencji i Rzymie obfitują w materiały bezpośrednio z Polską związane, dotyczą niemal wyłącznie spraw politycznych. Humaniora są mniej liczne, ale układają się w duże ciągi chronologiczne i przynoszą wiadomości interesujące. Zwłaszcza archiwalia weneckie i florenckie są dotąd w minimalnym stopniu wykorzystane. Jedyne znana mi, konsekwentnie wykonywana kwerenda polska, to mikrofilmowanie archiwaliów jezuitów w Rzymie.

Dr Julian Lewański
Instytut Badań Literackich